

Cite: Petrukha, Nina, Petrukha, Serhii, & Velykyi, Yevhenii (2025). Rozvytok nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia yak chynnyk dovhostrokovoho demografichnoho zrostantia [Development of Non-State Pension Provision as a Factor of Long-Term Demographic Growth]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika* — *Demography and Social Economy*, 4 (62), 97—113.

УДК 35.087.43:336(477)

JEL Classification: J32; G23; J11

НІНА ПЕТРУХА, канд. екон. наук, доц.

Київський національний університет будівництва і архітектури

03037, Україна, м. Київ, проспект Повітряних Сил, 31

E-mail: nninna1983@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3805-2215

Scopus ID: 58000960900

СЕРГІЙ ПЕТРУХА, канд. екон. наук, доц.

Київський національний університет будівництва і архітектури

03037, Україна, м. Київ, проспект Повітряних Сил, 31

E-mail: psv03051984@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8859-0724

Scopus ID: 57006812300

ЄВГЕНІЙ ВЕЛИКИЙ, аспірант

Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України

01032, Україна, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60

E-mail: velikiy.evgeniy@gmail.com

ORCID: 0009-0002-3684-0856

РОЗВИТОК НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ЧИННИК ДОВГОСТРОКОВОГО ДЕМОГРАФІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Актуальність статті обґрунтована необхідністю пошуку ефективних механізмів для пом'якшення наслідків старіння населення та гарантування фінансової стабільності пенсійної системи в умовах демографічних змін, що потребує дослідження ролі недержавного пенсійного забезпечення у формуванні довгострокових демографічних тенденцій.

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2025. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Метою роботи є визначення ролі та впливу розвитку недержавного пенсійного забезпечення на формування довгострокових демографічних тенденцій, зокрема старіння населення і збільшення тривалості життя. Методологічною основою дослідження стали діалектичний метод, системний підхід, прийоми абстрагування й узагальнення, порівняльний і статистичний аналіз, регресійний аналіз. Новизна статті полягає у комплексному дослідженні впливу недержавного пенсійного забезпечення на довгостроковий демографічний розвиток України, зокрема старіння населення, фінансову стабільність людей пенсійного віку, трудову активність та збільшення тривалості життя. Побудовано модель залежності середньої очікуваної тривалості життя при народженні від рівня ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності для країн світу. Обґрунтовано взаємозв'язок між рівнем економічного розвитку та демографічними показниками у країнах Європи та Україні. Визначено фактори та процеси, що впливають на динаміку кількості недержавних пенсійних фондів і компаній зі страхування життя в Україні, а також зміну обсягу їхніх активів у 2015—2023 роках. Проаналізовано розподіл учасників недержавних пенсійних фондів за віковими групами та їхній внесок у фінансову стабільність населення. Побудовано регресійну модель залежності пенсійних виплат недержавних пенсійних фондів від ВВП на одну особу в Україні. Охарактеризовано вплив недержавного пенсійного забезпечення на демографічні показники: старіння населення, трудову активність та міграційні процеси. Виокремлено ключові фактори, які мають вирішальне значення для оцінки довгострокового демографічного розвитку України та ролі недержавного пенсійного забезпечення у формуванні фінансової стабільності старіючого населення. Узагальнено заходи щодо стимулювання участі населення у недержавному пенсійному забезпеченні для організації фінансової стабільності старіючого населення. Розвиток недержавного пенсійного забезпечення є важливим інструментом пом'якшення наслідків старіння населення, оскільки сприяє фінансовій стабільності пенсіонерів та зменшенню навантаження на державну пенсійну систему. Аналіз показав, що існує пряма залежність між рівнем економічного розвитку та ефективністю недержавного пенсійного забезпечення, що підтверджено міжнародними порівняльними даними. Запровадження стимулювальних заходів, як-от податкові пільги та підвищення фінансової грамотності населення, покликане значно розширити участь громадян у недержавному пенсійному забезпеченні та підвищити рівень їхньої соціальної захищеності.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, компанії зі страхування життя, демографічні зміни, міграція, очікувана тривалість життя, старіння населення, участь у робочій силі, пенсійні активи.

Постановка проблеми та актуальність. Забезпечення стабільного розвитку пенсійних систем у різних країнах світу нині є гострою проблемою, особливо в контексті старіння населення та демографічних змін. Державні пенсійні системи часто зіштовхуються зі значним фінансовим навантаженням у зв'язку зі збільшенням тривалості життя, зниженням народжуваності та скороченням робочої сили. У світлі цих змін недержавне пенсійне забезпечення (НПЗ) постає як ефективне рішення для доповнення державної пенсійної системи і підвищення фінансової стабільності. Однак повноцінному розвитку НПЗ можуть заважати регуляторні бар'єри, низька фінансова грамотність та відсутність довіри населення до приватних пенсійних схем. Без належних реформ і стимулів участь у недержавних пенсійних

програмах залишається обмеженою, що зменшує їх потенціал на шляху до розбудови сталого демографічного та економічного зростання.

Актуальність дослідження полягає у необхідності визначення шляхів удосконалення НПЗ як чинника подолання демографічних викликів. Відомо, що надійна пенсійна система покликана стимулювати підвищення рівня життя людей похилого віку, зменшуючи ризики бідності та соціальної ізоляції. В цьому аспекті НПЗ також сприяє довгостроковому накопиченню капіталу, який можна реінвестувати в економіку, підтримуючи економічне зростання та стабільність. Враховуючи щораз більший демографічний дисбаланс у всьому світі, роль НПЗ у забезпеченні довгострокової демографічної та економічної стабільності потребує глибокого аналізу й рекомендацій щодо удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях М. Демченка (M. Demchenko), Д. Третяк (D. Tretiak) і Л. Баранник (L. Baranuk) [1—3] акцентовано увагу на проблемах і суперечностях розвитку пенсійного та накопичувального страхування в Україні, зокрема на недостатній ефективності діяльності страхових компаній та обмеженнях у сфері НПЗ. Науковці підкреслюють необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання, підвищення фінансової надійності та диверсифікації джерел фінансування, спираючись на досвід європейських країн. Результати досліджень А. Колота (A. Kolot), О. Герасименко (O. Herasymenko), С. Лондара (S. Londar) і Л. Лондар (L. Londar) [4—5] розкривають нові підходи до зміцнення соціального захисту та фінансової стійкості через запровадження безумовного базового доходу як елементу нового суспільного договору та використання інфляційно-індексованих державних цінних паперів. Науковці наголошують на їх потенціалі для підвищення якості життя населення, оптимізації розподільчих відносин та створення довгострокових фінансових ресурсів, що сприятимуть розвитку НПЗ. Зарубіжні дослідники Дж. Біккер (J. Bikker), Д. Бродерс (D. Broeders), Д. Холландерс (D. Hollanders), Е. Пондс (E. Ponds), М. Гілл (M. Hill) і П. Тейлор-Губі (P. Taylor-Gooby) [6—8] аналізували взаємозв'язки між віковою структурою учасників і стратегіями розміщення активів недержавних пенсійних фондів, роль НПЗ у підвищенні соціальної інклюзії та вплив рівня довіри до державних і недержавних інституцій на ефективність пенсійних реформ, що уможливорює окреслити ключові виклики у забезпеченні стійкості пенсійних систем у контексті суспільних трансформацій.

Попри ґрунтовний теоретичний аналіз досліджуваної теми, все ще невирішеними на сьогодні залишаються питання довгострокової стійкості НПЗ в умовах війни, економічної нестабільності та демографічних змін в Україні. Недостатньо розглянутими є механізми підвищення довіри населення до НПЗ, особливо з урахуванням низького рівня фінансової грамотності та побоювань щодо ризиків втрати накопичень. Відкритим залишає-

ться питання оптимального балансу між державним і недержавним секторами пенсійного забезпечення для реалізації фінансової стабільності старіючого населення. Також потребує більш глибокого аналізу роль НПЗ у стимулюванні трудової активності та його вплив на міграційні процеси.

Новизна статті полягає у комплексному дослідженні впливу НПЗ на довгостроковий демографічний розвиток України, зокрема старіння населення, фінансову стабільність людей пенсійного віку, трудову активність та збільшення тривалості життя.

Метою статті є визначення ролі та впливу розвитку НПЗ на формування довгострокових демографічних тенденцій, зокрема старіння населення і збільшення тривалості життя.

Методи дослідження. У дослідженні використано діалектичний метод та системний підхід — для виявлення взаємозв'язку між економічними та демографічними процесами у сфері НПЗ; методи абстрагування, узагальнення і порівняльного аналізу — для формулювання теоретичних висновків і систематизації досвіду зарубіжних країн щодо впливу системи НПЗ на демографічний розвиток; статистичний та регресійний аналіз застосовано для оцінки динаміки НПЗ і моделювання його впливу на тривалість життя й фінансову стабільність населення. Інформаційною базою роботи стали праці вітчизняних і зарубіжних науковців, матеріали державної статистики, дані Світового банку, міжнародних аналітичних агенцій та експертів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні НПЗ є альтернативною або додатковою формою пенсійних виплат, яка формується за рахунок добровільних внесків громадян, роботодавців або фінансових установ. На відміну від державної пенсійної системи, в основі НПЗ лежить накопичувальний механізм, що дає змогу людям самостійно формувати свої пенсійні заощадження. Це забезпечує фінансову незалежність громадян у старості, знижує навантаження на державний бюджет і сприяє економічній стабільності. Натомість довгостроковий демографічний розвиток залежить від таких факторів як рівень народжуваності, тривалість життя та баланс між поколіннями в суспільстві. Ефективна система НПЗ стимулює економічну активність населення, дозволяючи людям відкладати вихід на пенсію та продовжувати працювати. Крім того, наявність стабільної пенсійної системи потенційно позитивно впливає на міграційні процеси, зменшуючи відтік працездатного населення за кордон.

Розглянемо детальніше теоретичні та практичні аспекти впливу НПЗ на такі показники довгострокового демографічного розвитку: старіння населення, трудова активність, посилення безпеки сім'ї, рівень народжуваності та міграція робочої сили.

НПЗ відіграє значну роль у формуванні демографічних процесів, впливаючи на пенсійну поведінку та зайнятість населення. Коли населення країни має доступ до ефективно структурованих приватних пенсійних схем, то

в цих умовах стає можливим завчасне планування виходу на пенсію, зменшуючи залежність від державної підтримки. Крім того, недержавні пенсії створюють стимули для відкладеного виходу на пенсію, оскільки люди з пенсійними планами із визначеними внесками часто продовжують працювати, щоб накопичити більше заощаджень. Така розширена участь на ринку праці допомагає пом'якшити наслідки старіння робочої сили, зменшуючи економічне напруження, спричинене скороченням населення працездатного віку. Більше того, у країнах із потужною приватною пенсійною системою рівень бідності людей похилого віку нижчий, що сприяє підвищенню рівня життя та покращенню здоров'я пенсіонерів. Як наслідок, розвинений сектор НПЗ сприяє демографічній стабільності, гарантуючи, що особи похилого віку залишатимуться фінансово незалежними і займатимуться економічною діяльністю впродовж більш тривалого часу.

Система НПЗ опосередковано має вплив також на фінансову безпеку її учасників — фізичних осіб, що, зі свого боку, теж впливає і на рівень народжуваності. В значній частині країн світу у період старості люди покладаються на підтримку сім'ї у зв'язку із недостатнім державним пенсійним забезпеченням, що перешкоджає молодим поколінням мати більше дітей через фінансовий тягар. Надійна приватна пенсійна система знімає ці проблеми, забезпечуючи людям похилого віку достатній дохід і зменшуючи потребу у фінансовій підтримці між поколіннями. Тому молодші сім'ї почуваються більш впевнено, плануючи народження кількох дітей, знаючи, що фінансове благополуччя їхніх батьків захищено.

Розвинена система НПЗ сприяє економічній стабільності, що теж впливає на міграційні процеси та загальні демографічні тенденції. Країни, де система НПЗ перебуває на високому рівні свого розвитку, залучають кваліфіковану робочу силу, адже люди прагнуть фінансової безпеки на пенсії та віддають перевагу місцям зі стабільним пенсійним забезпеченням. І навпаки, у країнах із менш розвинутим приватним пенсійним забезпеченням працівники через еміграцію шукають можливості, за яких забезпечується краща довгострокова фінансова безпека. Крім того, НПФ виступають інституційними інвесторами «довгих грошей», спрямовуючи капітал у національну економіку та сприяючи створенню робочих місць. Ця економічна стабільність приваблює молоде покоління та кваліфікованих спеціалістів, врівноважуючи демографічні зміни та пом'якшуючи скорочення населення. Зрештою, розвиток НПЗ зміцнює економічну стійкість, зменшує демографічний дисбаланс і сприяє сталому зростанню населення шляхом сприяння безпечному та передбачуваному фінансовому середовищу (рис. 1).

Отже, з рис. 1 видно, що НПЗ створює всі необхідні передумови для стабільного доходу пенсіонерів, зменшуючи їхню залежність від молодого покоління та фінансове навантаження на сім'ї. Фінансова стабільність на пенсії є вагомим чинником покращення умов життя та доступу до медичної

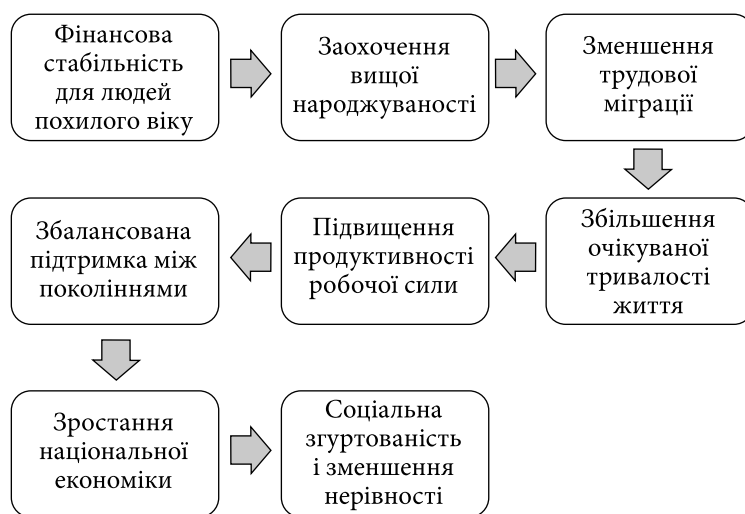

Рис. 1. Вплив НПЗ на довгостроковий демографічний розвиток
Джерело: побудовано авторами за [2—3; 9].

допомоги, що сприяє подовженню тривалості життя. Заохочення до накопичення пенсійних заощаджень стимулює участь упродовж довгого періоду часу до трудової діяльності та підвищує продуктивність праці. Це також зменшує економічний тягар на працездатне населення, даючи йому змогу більше інвестувати у власний добробут та планування сім'ї. Інвестиції приватних пенсійних фондів у різного роду інфраструктурні проекти сприяють економічному розвитку країни, що опосередковано підтримує демографічну стабільність. Крім того, система НПЗ забезпечує рівний доступ до фінансових ресурсів у похилому віці, запобігаючи соціальній нерівності. Водночас варто наголосити на тому, що позитивний вплив НПЗ на демографічне зростання не є постійним і має тенденцію зменшуватись із підвищенням рівня життя населення. На початкових етапах розвитку економіки НПЗ відіграють важливу роль у забезпеченні фінансової стабільності людей похилого віку, що сприяє зниженню рівня бідності та підвищенню добробуту. Це позитивно впливає на соціальну згуртованість і може частково підтримувати відтворювальні процеси. Проте зі зростанням доходів громадян та загального рівня життя вплив НПЗ на демографічні показники стає менш відчутним. Досвід розвинених країн свідчить, що високі стандарти життя часто поєднуються із низьким рівнем народжуваності. Це пояснюється зміною пріоритетів населення, зростанням ролі самореалізації та професійного розвитку, а також значними сумами коштів, які йдуть на догляд за дітьми [6].

На рис. 2 наведено залежність середньої очікуваної тривалості життя при народженні від рівня ВВП на одну особу в міжнародних доларах за

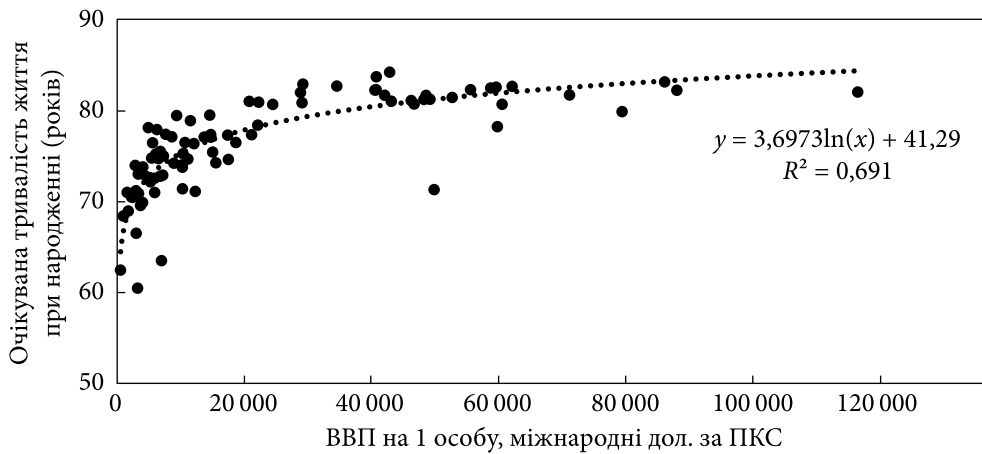

Рис. 2. Залежність середньої очікуваної тривалості життя при народженні від ВВП на 1 особу

Джерело: побудовано авторами за даними [10—11].

паритетом купівельної спроможності (ПКС) для 85 країн світу. Дані представлені у вигляді розкиду точок, які відображають країни з різним рівнем економічного розвитку. Лінія тренду має логарифмічну форму, що свідчить про збільшення темпів зростання очікуваної тривалості життя зі збільшенням доходу. Зокрема, спостерігається значний приріст тривалості життя на початковому рівні ВВП на одну особу (до 20 тис. дол. США) у більшості країн, тоді як після цього значення лише незначна кількість аналізованих країн може продемонструвати одночасно і високий розмір ВВП на одну особу, і середню тривалість життя понад 80 років. Загалом значення коефіцієнта детермінації ($R^2 = 0,691$) вказує на доволі сильний зв'язок між цими двома показниками. Це підтверджує той факт, що економічне зростання є важливим фактором покращення тривалості життя, але на певному рівні доходу вплив додаткового збільшення ВВП на одну особу стає менш вираженим.

На рис. 3 показано більш детально співвідношення ВВП на одну особу за ПКС (у дол. США) та очікуваної тривалості життя при народженні у країнах Європи та Україні за 2023 рік. Зокрема, спостерігається чітка залежність між рівнем економічного розвитку та тривалістю життя: країни з вищим ВВП на одну особу (Швейцарія, Норвегія та Австрія) мають очікувану тривалість життя понад 82 роки. У країнах із нижчим рівнем доходу, зокрема в Румунії, Молдові та Україні, цей показник суттєво нижчий. Україна демонструє найнижчий рівень ВВП на одну особу (10 731 дол. США) та очікувану тривалість життя (68,6 років), що значно поступається навіть сусіднім країнам. Зменшення ВВП на одну особу супроводжується поступовим скороченням тривалості життя, однак цей зв'язок не є лінійним —

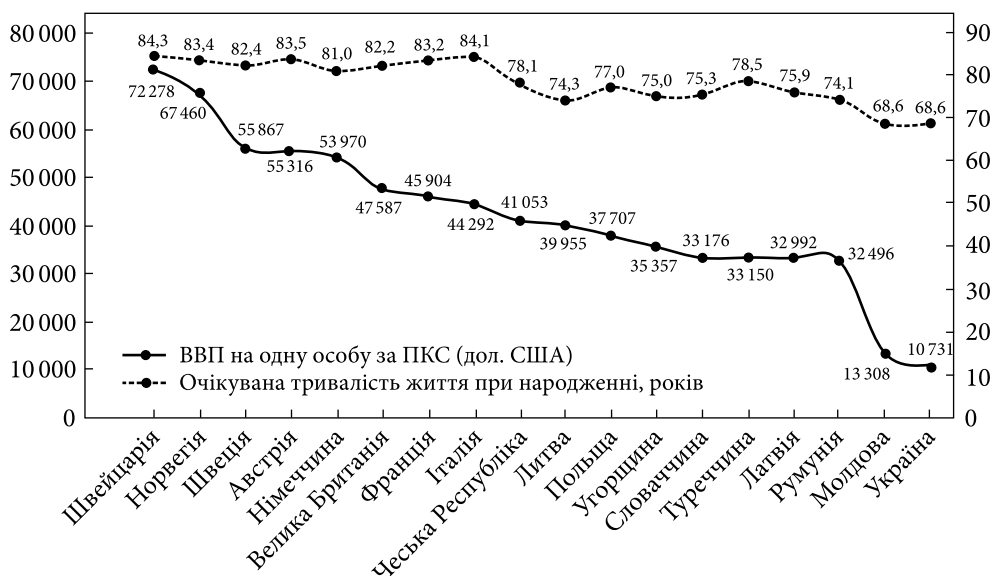

Рис. 3. ВВП на 1 особу за ПКС та очікувана тривалість життя при народженні в Європі та Україні у 2023 р.

Джерело: побудовано авторами на основі [10—11].

у країнах із середнім рівнем доходу, як-от Литві чи Польщі, спостерігається відносно висока тривалість життя [12; 13]. Це свідчить про вплив не лише економічних, а й соціальних, медичних та екологічних факторів на тривалість життя населення. Дані рис. 3 ще раз підкреслюють необхідність економічного розвитку й покращення соціальної політики для підвищення якості та тривалості життя, і НПЗ відіграє в цьому процесі досить вагому роль.

Для кращого розуміння того, як НПЗ в Україні впливає на довгостроковий демографічний розвиток, проаналізуємо принципи, закладені у ст. 4 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»¹. Зокрема, добровільна участь фізичних осіб та зацікавлених роботодавців у внесках до недержавних пенсійних фондів (НПФ) формують умови для збереження фінансової незалежності населення, що зменшує економічний тиск на молоде покоління та сприяє підвищенню народжуваності. Гарантування реалізації пенсійних прав та захист активів фондів підвищує довіру населення до пенсійної системи, що стимулює участь у ній та знижує рівень трудової міграції. Визначення розміру пенсійної виплати відповідно до накопичених внесків мотивує громадян до довготривалого фінансового планування та підвищення трудової активності. Державне регулювання та нагляд за системою НПЗ забезпечують стабільність фінансового ринку, що сприяє

¹ Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09 липня 2003 р. № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text> (дата звернення: 20.07.2025).

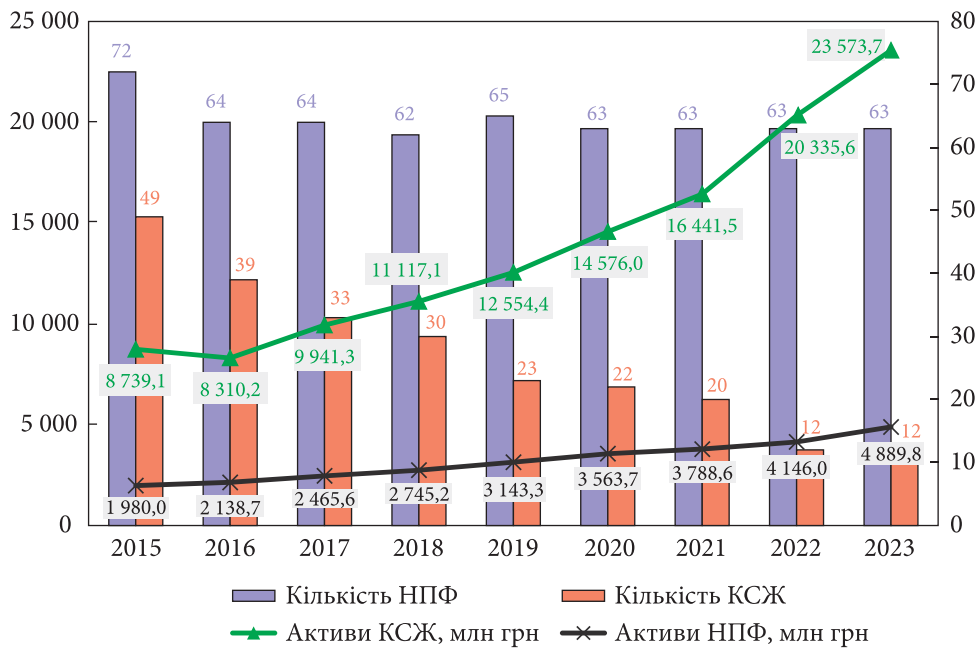

Рис. 4. Кількість НПФ і КСЖ та обсяг їхніх активів за 2015—2023 рр.
Джерело: побудовано авторами за [14—17].

прогнозованому економічному розвитку та підтримці рівня життя населення. Чіткий розподіл пенсійних активів запобігає ризикам банкрутства НПФ, що гарантує довготривалу соціальну захищеність людей похилого віку. Отже, принципи НПЗ створюють умови для демографічної рівноваги, підвищуючи якість життя та стимулюючи соціально-економічний розвиток країни.

Варто додати, що НПФ та компанії зі страхування життя (КСЖ) є ключовими суб'єктами системи НПЗ в Україні. Роль НПФ полягає в акумулюванні пенсійних внесків громадян, інвестуванні їх у різні фінансові інструменти та забезпеченні виплат учасникам після виходу на пенсію. Натомість КСЖ надають накопичувальні пенсійні програми, які поєднують страхові та інвестиційні механізми, забезпечуючи додатковий рівень фінансової безпеки в похилому віці. Обидва учасники НПЗ відіграють важливу роль у диверсифікації джерел пенсійного доходу залучених у цю систему громадян, зменшуючи залежність від державної пенсійної системи. Вони також сприяють розвитку ринку капіталу, оскільки накопичені кошти інвестуються у національну економіку, що стимулює її довгострокове зростання.

На рис. 4 показано динаміку кількості НПФ і КСЖ в Україні, а також зміну обсягу їхніх активів у 2015—2023 рр. За аналізований період загальна

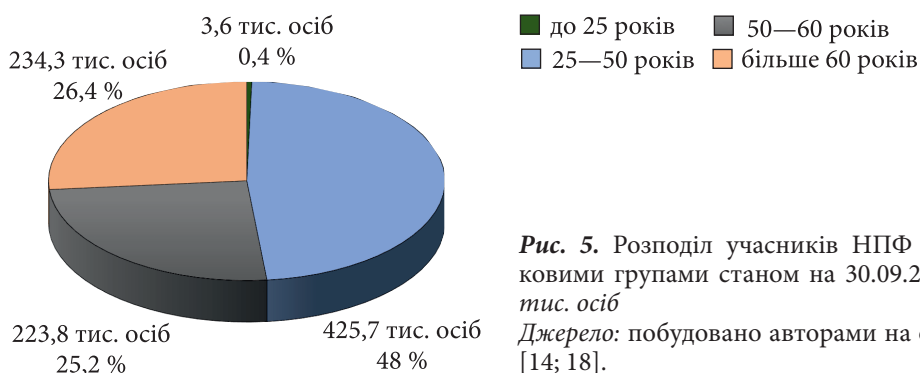

Рис. 5. Розподіл учасників НПФ за віковими групами станом на 30.09.2024 р., тис. осіб

Джерело: побудовано авторами на основі [14; 18].

кількість НПФ залишалася відносно стабільною, коливаючись у межах 63—72 фонди, тоді як кількість КСЖ зменшилася з 49 у 2015 р. до 12 у 2023 р. Обсяг активів НПФ поступово збільшувався, досягнувши 4 889,8 млн грн у 2023 р. Однак значний приріст спостерігається в активах КСЖ, які зросли з 8 739,1 млн грн у 2015 р. до 23 573,7 млн грн у 2023 р., що вказує на щораз більшу роль страхування життя у фінансовому секторі. Найсуттєвіший ріст активів КСЖ відбувся після 2020 р., що може бути пов'язано з макроекономічними змінами та зростанням попиту на довгострокові фінансові інструменти. Зменшення кількості НПФ і КСЖ із одночасним зростанням їх активів свідчить про укрупнення або вихід менш стійких учасників з ринку. Загалом же дані рис. 4 демонструють тенденцію до зміцнення фінансової стійкості системи НПЗ в Україні.

На рис. 5 показано розподіл учасників НПФ за віковими групами станом на 30.09.2024. Найбільшу частку учасників становлять особи віком 25—50 років — 425,7 тис. осіб (48 %). Другою за чисельністю є група осіб старше 60 років, яка налічує 234,3 тис. осіб (26,4 %). До групи учасників віком 50—60 років входять 223,8 тис. осіб, що становить 25,2 % від загальної кількості. Найменшу частку займають особи до 25 років — лише 3,6 тис. осіб (0,4 %). Це свідчить про те, що особи середнього і пенсійного віку є основними учасниками НПФ, натомість молоді люди залучені найменше. Загалом розподіл демонструє тенденцію активної участі населення в НПФ переважно до виходу на пенсію.

На рис. 6 показано регресійну модель залежності пенсійних виплат НПФ від ВВП на одну особу в Україні за 2013—2023 рр. Лінія тренду демонструє лінійну регресію з рівнянням $y = 0,0117x + 38,771$. Значення коефіцієнта кореляції в даній моделі $R = 0,9615$, що свідчить про сильний лінійний зв'язок між розміром ВВП на одну особу та пенсійними виплатами НПФ. Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,9615$ вказує, що 96,15 % коливань розміру пенсійних виплат НПФ зумовлені зміною приросту ВВП на одну особу, а решта 3,85 % — іншими незалежними факторами.

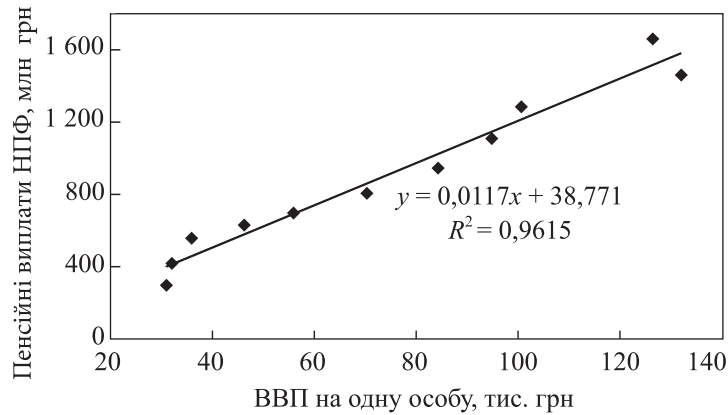

Рис. 6. Регресійна модель залежності пенсійних виплат НПФ від ВВП на 1 особу в Україні за 2013–2023 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [14; 19].

В Україні у зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ і військовими діями на популярність та ефективність НПЗ впливають численні економічні, соціальні та демографічні фактори. Війна, що триває, порушила фінансову стабільність нашої країни, суттєво вплинула на міграційні процеси та збільшила невпевненість у майбутньому, що безпосередньо впливає і на здатність та бажання громадян брати участь у недержавних пенсійних програмах. Війна також створила додатковий тиск на державну пенсійну систему, акцентувала потребу в альтернативних механізмах пенсійного забезпечення. У зв'язку з цим варто виокремити ключові фактори, які мають вирішальне значення для оцінки довгострокового демографічного розвитку України та ролі НПЗ у формуванні фінансової стабільності старіючого населення:

1) війна призвела до економічного спаду та високої інфляції, що негативно вплинуло на здатність людей заощаджувати на пенсію та зменшило реальну вартість накопичених пенсійних заощаджень;

2) втрата частини території, міграція населення працездатного віку за кордон знижують рівень внесків до НПФ та КСЖ і зменшують кількість активних учасників системи НПЗ;

3) війна посилила занепокоєння щодо фінансової безпеки, зробивши довіру до НПФ і КСЖ, а також обізнаність про їх переваги критично важливими для збереження участі в недержавних пенсійних програмах;

4) військові дії розширили спектр інвестиційних ризиків на фінансовому ринку та негативно позначилися на прибутковості і сталості НПФ, що впливає на їх здатність забезпечувати стабільний довгостроковий дохід.

Сукупний вплив цих факторів призвів до зниження популярності та ефективності НПЗ в Україні, що ускладнило планування виходу на пенсію багатьом громадянам. Проте ефективна урядова політика, стабілізація

фінансового ринку та підвищення обізнаності громадськості можуть допомогти відновити довіру до НПФ.

На сьогодні активний розвиток НПФ в Україні суттєво обмежується дією регуляторних та ринкових чинників, серед яких ключовим є надто вузький перелік дозволених напрямів розміщення пенсійних активів відповідно до законодавства. Така ситуація знижує можливості для диверсифікації, обмежує дохідність і не дає змоги НПФ повноцінно виконувати свою роль у забезпеченні фінансової стабільності населення та додаткового пенсійного забезпечення.

Найбільш дієвими, з точки зору реалізації державної політики у сфері недержавного пенсійного забезпечення, заходами щодо подолання зазначених обмежень є:

1. Розширення переліку дозволених для розміщення пенсійних активів фінансових інструментів. Однією з ключових проблем діяльності НПФ в Україні є надмірна концентрація активів у державних цінних паперах, що призводить до зниження середньої дохідності інвестиційного портфеля та стримує розвиток суміжних сегментів ринку капіталу. Розширення можливостей інвестування має забезпечити більш збалансовану структуру активів і підвищити фінансову стійкість пенсійних фондів. Зокрема, надання можливості розміщувати активи в корпоративні облігації з інвестиційним рейтингом, цінні папери місцевих позик, інфраструктурні облігації, а також інструменти «зеленого» фінансування відповідно до вимог законодавства про ринки капіталу уможливить поєднання фінансової ефективності з економічним розвитком країни.

2. Удосконалення системи управління інвестиційними ризиками. Розширення інвестиційних можливостей НПФ потребує впровадження внутрішніх політик управління ризиками, затверджених радою фонду, та використання сучасних кількісних методів їх оцінки, щоб уникнути надмірної волатильності та збитків. Застосування підходів, як-от *Value-at-Risk (VaR)*, стрес-тестування, сценарний аналіз, управління активами та зобов'язаннями, дасть змогу кількісно оцінювати ризики та прогнозувати вплив несприятливих ринкових сценаріїв на дохідність і стабільність пенсійних активів. Зокрема, *VaR* допомагає визначити максимальні можливі втрати за заданого рівня довіри, а результати стрес-тестів можуть використовуватись для звітування перед наглядовим органом. Такий підхід забезпечує баланс між дохідністю і надійністю, дозволяючи фондам інвестувати у більш прибуткові, але потенційно ризикові інструменти із дотриманням вимог нормативно-правових актів Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо структури активів.

3. Посилення державного регулювання, нагляду та вимог до розкриття інформації. Для формування сталої та ефективної пенсійної системи, зокрема у контексті переходу до повноцінної трирівневої моделі пенсійного

забезпечення, необхідна прозора нормативно-правова база, гармонізована з актами ЄС, та ефективна система державного нагляду і контролю за діяльністю НПФ. Посилення регуляторних механізмів сприятиме підвищенню довіри учасників та вкладників до цих інституцій. Особливого значення набуває розширення повноважень Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо здійснення ризик-орієнтованого нагляду, моніторингу структури активів, контролю за дотриманням пруденційних нормативів та стандартів інвестування, а також застосування санкцій у випадку їх порушення. Це мінімізує можливості для маніпуляцій і зловживань, підвищить рівень фінансової дисципліни та надійність пенсійної системи загалом. Як наслідок, зростатиме кількість учасників недержавного пенсійного забезпечення та обсяг довгострокових пенсійних накопичень.

4. Адаптація кращих міжнародних практик та інтеграція у світові фінансові ринки. Подальший розвиток НПФ неможливий без імплементації міжнародних стандартів і використання позитивного досвіду країн з розвиненою пенсійною інфраструктурою (Японія, Канада, Швеція, США, Велика Британія). Гармонізація українського регулювання з Директивою ЄС *IORP II* та Рекомендаціями ОЕСР щодо управління пенсійними фондами уможливить адаптувати ефективні моделі диверсифікації активів, управління ризиками та корпоративного управління до національних умов. Інтеграція у глобальні фінансові ринки відкриє можливості розміщення пенсійних активів у міжнародні цінні папери з високим кредитним рейтингом, інституційні інвестиційні фонди, а також залучення ліцензованих професійних керуючих активами та застосування міжнародних стандартів звітності. Це підвищить ефективність інвестиційної діяльності, конкурентоспроможність вітчизняних НПФ і зміцнить позиції України у глобальній фінансовій системі. У стратегічній перспективі це сприятиме підвищенню адекватності пенсійних виплат, стимулюванню заощаджень населення та формуванню довгострокового інвестиційного капіталу для економіки відновлення.

Під час війни фінансова нестабільність, втрата роботи та невпевненість у майбутньому зменшують бажання людей інвестувати в довгострокові пенсійні накопичення. Проте забезпечення участі в НПЗ є важливим для пом'якшення демографічних ризиків, зменшення соціальної нерівності та стабілізації економічних умов. Стимулювання участі потребує поєднання фінансових, законодавчих та інформаційних заходів для відновлення довіри суспільства і створення стимулів для довгострокових заощаджень (рис. 7).

Завдяки реалізації заходів, представлених на рис. 7, цілком можливим є підвищення рівня участі громадян у НПЗ навіть в умовах воєнного часу, забезпечивши довгострокову фінансову безпеку пенсіонерів. Адже відомо, що удосконалення системи НПЗ сприяє демографічному розвитку всієї країни шляхом зменшення фінансового навантаження на майбутні поко-

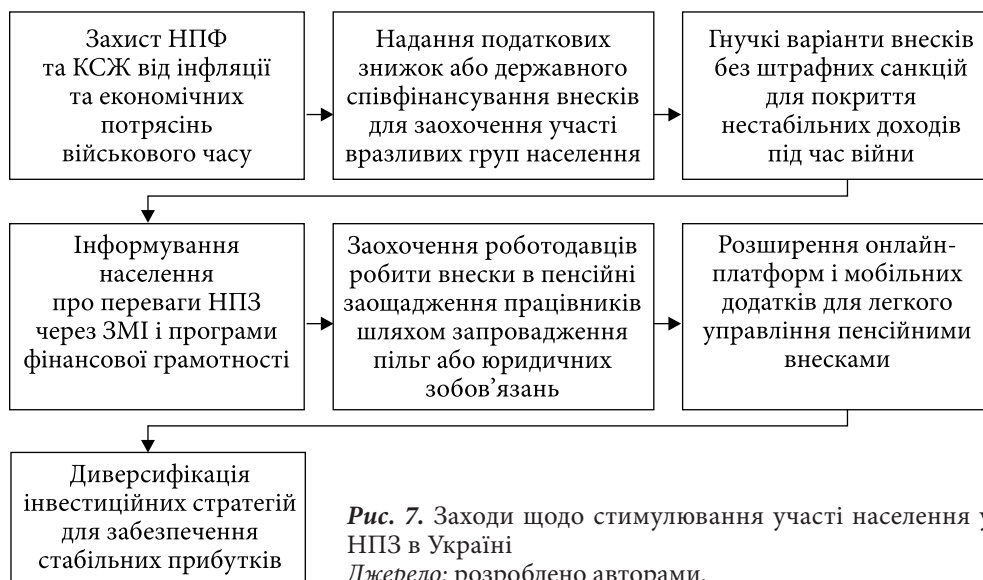

Рис. 7. Заходи щодо стимулювання участі населення у НПЗ в Україні
Джерело: розроблено авторами.

ління та підвищення загальної економічної стабільності, покликано забезпечити зростання тривалості життя та урівноважити динаміку збільшення кількості населення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати дослідження підтверджують важливу роль НПЗ у формуванні довгострокових демографічних тенденцій в Україні. Аналіз показав, що розвиток НПЗ сприяє фінансовій стабільності населення похилого віку, що позитивно впливає на зниження рівня бідності серед пенсіонерів, підвищення рівня добробуту та збільшення очікуваної тривалості життя. Побудована регресійна модель виявила залежність між рівнем ВВП на одну особу та розміром пенсійних виплат у НПФ, що свідчить про необхідність стимулювання економічного зростання для підвищення ефективності системи НПЗ загалом.

Для подальшого успішного розвитку НПЗ важливим є ідентифікація ключових факторів, зокрема демографічної структури населення, рівня доходів громадян, економічної стабільності країни та державної політики у сфері пенсійного забезпечення. Дослідження показало, що активна участь населення у НПЗ може зменшити навантаження на державну пенсійну систему та сприяти збалансованості трудових ресурсів. Водночас вплив НПЗ на демографічні процеси, як-от міграцію, трудову активність та рівень народжуваності, потребує подальшого дослідження з урахуванням міжнародного досвіду.

На основі отриманих результатів узагальнено заходи щодо стимулювання участі громадян у НПЗ, серед яких — підвищення фінансової грамотності населення, запровадження податкових пільг та розширення мож-

ливостей для добровільного накопичення пенсій. Посилення державного регулювання та нагляд за діяльністю НПФ покликані забезпечити їх надійність та довіру з боку громадян. Подальші дослідження у цій сфері мають бути зосереджені на оцінці ефективності впроваджених реформ, моделюванні можливих сценаріїв розвитку пенсійної системи та аналізі довгострокових соціально-економічних наслідків розширення НПЗ в Україні.

REFERENCES / ЛІТЕРАТУРА

1. Demchenko, M. (2015). Directions for increasing the efficiency of insurance companies in the field of funded pension insurance. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 3 (113), 81—85. [https://ird.gov.ua/sep/sep20153\(113\)/sep20153\(113\)_080_DemchenkoMV.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20153(113)/sep20153(113)_080_DemchenkoMV.pdf)
[Демченко, М. (2015). Напрями підвищення ефективності діяльності страхових компаній у сфері накопичувального пенсійного страхування. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, 3 (113), 81—85].
2. Tretiak, D. (2014). Contradictions in the development of non-state pension provision in Ukraine. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 1 (154), 89—93. http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2015/11/154_89-94.pdf
[Третьяк, Д. (2014). Суперечності розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*, 1 (154), 89—93].
3. Barannyk, L. B. (2014). Pension financing as a global problem of our time. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, «Economics» series*, 27, 56—61. <https://ecj.oa.edu.ua/articles/2014/n27/12.pdf>
[Баранник, Л. Б. (2014). Фінансування пенсійного забезпечення як глобальна проблема сучасності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, 27, 56—61].
4. Kolot, A., & Herasymenko, O. (2022). Unconditional basic income in the mirror of the new socio-economic and epidemiological reality. *Demography and Social Economy*, 47 (1), 103—124. <https://doi.org/10.15407/dse2022.01.103>
[Колот, А., & Герасименко, О. (2022). Безумовний базовий дохід у дзеркалі нової соціоекономічної та епідеміологічної реальності. *Демографія та соціальна економіка*, 47 (1), 103—124].
5. Londar, S. L., Londar, L. P., & Haiduk, I. S. (2022). Opportunities of state financial instruments indexed to the level of inflation. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4 (45), 83—92. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.45.2022.3828>
[Лондар, С. Л., Лондар, Л. П., & Гайдук, І. С. (2022). Можливості державних фінансових інструментів, індексованих на рівень інфляції. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, 4 (45), 83—92].
6. Bikker, J. A., Broeders, D. W., Hollanders, D. A., & Ponds, E. H. (2012). Pension Funds Asset Allocation and Participant Age: A Test of the Life- Cycle Model. *Journal of Risk and Insurance*, 79 (3), 595—618.
7. Hill, M. (2009). Private Pensions versus Social Inclusion: Non-State Provision for Citizens at Risk in Europe. *Social policy & Administration*, 43 (3), 320—321. <https://doi.org/10.3384/ijal.1652-8670.0832100>
8. Taylor-Gooby, P. (2005). Uncertainty, trust and pensions: The case of the current UK reforms. *Social policy & Administration*, 39 (3), 217—232. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9515.2005.00436.x>

9. Non-state pension provision in Ukraine: assessment and recommendations (2019). USAID Financial Sector Transformation Project. Kyiv. https://knpf.bank.gov.ua/dl/nederzhavne_pensiine_zabezpechennia_v_ukraini_otsinka_ta_rekomendatsii_Text.pdf [Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: оцінка та рекомендації (2019). Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». Київ].
10. GDP per capita (current US\$) (2025). *World Bank*. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>
11. Life expectancy at birth (2025). *World Bank*. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?end=2022&start=2022&view=bar>.
12. Funded Pension Statistics. (2025). *OECD*. https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=PNN_NEW&lang=en#.
13. Global pension assets study (2024). The Thinking Ahead Institute. <https://www.thinkingaheadinstitute.org/content/uploads/2024/02/GPAS-2024.pdf>
14. Analytical data on the funded pension market (2025). National securities and stock market commission. <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5> [Аналітичні дані щодо ринку накопичувального пенсійного забезпечення (2015). Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку].
15. Statistics of the insurance market of Ukraine (2025). *Forinsurer*. <https://forinsurer.com/stat> [Статистика страхового ринку України (2025). *Форіншурер*].
16. Monthly review of the activities of non-state pension funds in Ukraine (2025). *Ukrainian Association of Investment Business*. <https://www.uaib.com.ua/analituaib/npf-month/uaib-shchomisyachniy-oglyad-diyalnosti-nederzhavnih-pensiynih-fondiv-v-ukrajini-lyutyiy-2025-roku> [Щомісячний огляд діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні (2025). Українська асоціація інвестиційного бізнесу].
17. Register of Non-State Pension Funds (2025). National securities and stock market commission. <https://www.nssmc.gov.ua/reiestr-nederzhavnykh-pensiynykh-fondiv/> [Реєстр недержавних пенсійних фондів (2025). Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку].
18. Non-bank Financial Sector Review (March 2025). *National Bank of Ukraine*. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Nonbanking_Sector_Review_2025-03.pdf?v=12 [Огляд небанківського фінансового сектору (березень 2025 року). Національний банк України].
19. Gross domestic product in Ukraine (2025). *State Statistics Service of Ukraine*. <http://www.ukrstat.gov.ua> [Валовий внутрішній продукт в Україні (2025). Державна служба статистики України].

Стаття надійшла до редакції журналу 25.07.2025

Nina Petrukha, Ph. D. (Economics), Associate Professor
Kyiv National University of Construction and Architecture
03037, Ukraine, Kyiv, Air Force Avenue, 31
E-mail: nninna1983@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3805-2215
Scopus ID: 58000960900

Serhii Petrukha, Ph. D. (Economics), Associate Professor
Kyiv National University of Construction and Architecture
03037, Ukraine, Kyiv, Air Force Avenue, 31
E-mail: psv03051984@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8859-0724
Scopus ID: 57006812300

Yevhenii Velykyi, Postgraduate Student

Mykhailo Ptoukha Institute for Demography and Life Quality Research of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60

E-mail: velikiy.evgeniy@gmail.com

ORCID: 0009-0002-3684-0856

DEVELOPMENT OF NON-STATE PENSION PROVISION AS A FACTOR OF LONG-TERM DEMOGRAPHIC GROWTH

The relevance of the article is justified by the need to find effective mechanisms to mitigate the effects of population aging and ensure the financial stability of the pension system in the context of demographic changes, which requires studying the role of non-state pension provision in the formation of long-term demographic trends. In view of this, the purpose of the article is to determine the role and impact of the development of non-state pension provision on the formation of long-term demographic trends, in particular, population aging and increasing life expectancy. The methodological basis of the study was the dialectical method, a systematic approach, abstraction and generalization techniques, comparative and statistical analysis, regression analysis. The novelty of the article lies in the comprehensive study of the impact of non-state pension provision on the long-term demographic development of Ukraine, in particular, population aging, financial stability of people of retirement age, labor activity and increasing life expectancy. A model of the dependence of average life expectancy at birth on the level of GDP per capita at purchasing power parity for countries of the world is built. The relationship between the level of economic development and demographic indicators, in particular in European countries and Ukraine, is substantiated. Factors and processes that influence the dynamics of the number of non-state pension funds and life insurance companies in Ukraine, as well as changes in the volume of their assets in 2015-2023, are identified. The distribution of participants in non-state pension funds by age groups and their contribution to the financial stability of the population is analyzed. A regression model of the dependence of pension payments of non-state pension funds on GDP per capita in Ukraine is constructed. The impact of non-state pension provision on demographic indicators, in particular population aging, labor activity and migration processes, is analyzed. Key factors are identified that are crucial for assessing the long-term demographic development of Ukraine and the role of non-state pension provision in shaping the financial stability of the aging population. Measures to stimulate population participation in non-state pension provision to organize the financial stability of the aging population are summarized. The development of non-state pension provision is an important tool for mitigating the effects of population aging, as it contributes to the financial stability of pensioners and reduces the burden on the state pension system. The analysis showed that there is a direct relationship between the level of economic development and the effectiveness of non-state pension provision, which is confirmed by international comparative data. The introduction of incentive measures, such as tax breaks and increasing the financial literacy of the population, is designed to significantly expand citizens' participation in non-state pension provision and increase their level of social security.

Keywords: non-state pension funds, life insurance companies, demographic changes, migration, life expectancy, aging population, labor force participation pension assets.